

DOI: 10.33270/01232502.162

УДК 340.12

Проблема встановлення істини під час здійснення кримінального провадження

САВКІН Олег*

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1709-386X>

Анотація. Метою статті є пошук об'єктивних критеріїв, на підставі яких можна дійти висновку про те, чи є встановлення істини завданням сучасного кримінального процесу, чи воно витіснене принципом змагальності. Зауважено, що пошук відповіді на поставлене питання передбачає аналіз наявних у кримінально-процесуальному законодавстві засобів доказування та встановлення істини, а також урахування положень сучасних теорій розуміння істини, зокрема постмодерністської теорії, що заперечує існування істини як такої. У статті використано метод порівняльного аналізу для виявлення основних джерел суперечностей, що виникають під час обґрунтування необхідності або, навпаки, недоцільності встановлення істини в кримінальному провадженні, та метод наукового синтезу для визначення ключових аспектів проблеми встановлення істини й віднесення їх до певної групи. Наукова новизна запропонованого підходу полягає в необхідності комплексного аналізу проблеми встановлення істини в кримінальному провадженні шляхом поділу її на три аспекти: нормативний, методологічний і філософський. Сформульовано висновок про те, що пошук відповіді на питання, чи є можливим і необхідним встановлення істини в кримінальному процесі, через призму лише одного або двох із названих аспектів зазвичай не сприяє досягненню результату. Лише позитивна відповідь на це питання в контексті кожного з трьох запропонованих аспектів проблеми встановлення істини дозволяє обґрунтувати твердження про її існування та потребу у встановленні

Ключові слова: кримінальний процес; істина; принцип змагальності; постмодернізм; постправа; нарратив

Історія статті:

Отримано: 24.02.2023

Переглянуто: 27.03.2023

Прийнято: 28.04.2023

Рекомендоване посилання:

Савкін О. Проблема встановлення істини під час здійснення кримінального провадження. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 162–170. doi: 10.33270/01232502.162.

*Відповідальний автор

Вступ

Актуальність проблеми встановлення істини в кримінальному процесі України суттєво актуалізувалася 2012 року з набуттям чинності нової редакції Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у тексті якого принцип встановлення істини, так само як і власне слово «істина», відсутні взагалі.

Визначення поняття істини та шляхів її досягнення є однією з ключових філософських проблем, над розв'язанням якої людство працює вже протягом кількох тисячоліть. Отже, здавалося б природним, що й кримінальний процес, який фактично регламентує та легалізує порядок застосування до людини від імені держави заходів примусу та насильства аж до позбавлення права на свободу як одного з базових прав, не може не спиратися на встановлення істини як обґрунтування відповідних примусових дій. Однак питання про встановлення істини в кримінальному процесі, як і тривалі дискусії про саму її необхідність і доцільність, донині викликають численні суперечки між дослідниками.

Зазначені суперечності здебільшого пов'язані з набуттям популярності теорій щодо того, що істини як такої не існує взагалі, а є лише множина думок, або так званими постмодерністськими теоріями істини, які детальніше буде розглянуто нижче.

Вітчизняні та зарубіжні вчені зробили значний внесок у розв'язання цих проблем і створили міцне підґрунтя для проведення подальших наукових досліджень, але, попри актуальність питання встановлення істини під час здійснення кримінального провадження та наявність значної кількості наукових праць із вказаної тематики, ступінь наукового розроблення проблеми характеризується недостатністю досліджень, які б повною мірою враховували всі можливі аспекти питання.

У проблемі встановлення істини під час здійснення кримінального провадження можна умовно виокремити три базові аспекти, а саме: нормативний, методологічний і філософський.

У контексті *нормативного* (або юридичного) аспекту проблеми встановлення істини триває дискусія з приводу того, чи є наразі доцільним збереження на законодавчому рівні принципу встановлення істини як мети здійснення кримінального провадження.

Зміст *методологічного* аспекту полягає в проблемі достатності й дієвості наявного кримінально-процесуального інструментарію для встановлення істини навіть у разі її беззаперечного нормативного закріплення як однієї з базових засад кримінального процесу.

Останнім аспектом проблеми встановлення істини в кримінальному провадженні є *філософський*, який є більш широким і комплексним за два попередні, оскільки стосується не лише проблеми істини в кримінальному процесі, а й порушує споконвічні питання людства щодо можливості

встановлення або досягнення істини як такої, а також питання про те, чи існує взагалі в сучасної людини потреба у встановленні істини.

Матеріали та методи

Зазначені питання зумовили потребу в комплексному дослідженні проблеми встановлення істини в кримінальному процесі України з огляду на характер і зміст кожного із запропонованих її аспектів. За мету було взято обґрунтування необхідності розуміння питання пошуку істини в кримінальному провадженні лише за умови надання позитивної відповіді про можливість (та доцільність) її встановлення через призму трьох вказаних вище аспектів.

З цією метою було опрацьовано низку наукових праць, присвячених дослідженню актуальних філософських і правових аспектів встановлення істини в кримінальному провадженні в Україні та за кордоном. У процесі такого вивчення застосовувався *метод порівняльного аналізу* для виявлення основних джерел суперечностей, що виникають під час обґрунтування необхідності або, навпаки, недоцільності встановлення істини в кримінальному провадженні, та *метод наукового синтезу* для визначення основних аспектів проблеми встановлення істини та віднесення їх до певної групи.

Результати й обговорення

Нормативний аспект проблеми встановлення істини.

Характеризуючи аспект проблеми встановлення істини, слід зазначити, що в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України це поняття згадується лише один раз у Конституції України, а саме в контексті ст. 31 про необхідність *з'ясувати істину* під час розслідування кримінальної справи.

До завдань кримінального провадження, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), законодавець вніс захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Серед засад кримінального провадження, перелічених у ст. 7 КПК України, необхідність встановлення істини також не зазначена.

Водночас у передостанній редакції КПК України від 28 грудня 1960 року, який був чинним до 2012 року, містяться численні посилання на

обов'язок підозрюваного та захисника *не перешкоджати встановленню істини в справі*.

Може скластися враження, що українського законодавця, починаючи з 2012 року, більше не цікавить істина під час здійснення кримінального провадження, необхідність встановлення якої витіснена такою засадою кримінального провадження, як змагальність сторін. Так, положення ст. 22 КПК України від 28 грудня 1960 року про те, що прокурор і слідчий зобов'язані виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдують обвинуваченого, у чинному КПК України відсутні у зв'язку із запровадженням інституту сторони обвинувачення та сторони захисту.

Поняття «сторони» існувало в КПК України від 28 грудня 1960 року, проте саме в чинному КПК України вони названі «сторона захисту» та «сторона обвинувачення».

Наявність таких дефініцій сторін у сукупності з посиленням акценту на засаду змагальності спричинили формування у деяких науковців, а також практичних працівників думки про те, що істина під час здійснення кримінального провадження більше не має значення, а кримінальний процес фактично легітимізує позицію тієї зі сторін, яка була переконливішою, тобто більш «сильною».

Однак засада встановлення істини все ж наявна в КПК України й впливає із сукупного аналізу законності як однієї із засад кримінального провадження та неодноразово згадуваних норм про необхідність «встановлення обставин злочину» (ст. 14), «встановлення події кримінального правопорушення» (ст. 25), обов'язку потерпілого «не перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення» (ст. 57), про «встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» як меті доказування (ст. 91), про «неупередженість» під час дослідження всіх обставин кримінального провадження (ст. 94) тощо.

На користь цієї тези свідчить і те, що посилання на необхідність встановлення істини в кримінальному провадженні залишається й у чинному Цивільному кодексі України, прийнятому 2003 року, тобто до вилучення цього поняття з тексту КПК України у 2012 році. Так, ч. 4 ст. 1176 Цивільного кодексу України містить положення про те, що особа втрачає право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативнорозшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду в разі, якщо вона в процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови *перешкоджала з'ясуванню істини*.

Таким чином, у всьому масиві законодавства України слово «істина» зустрічається фактично лише двічі – у Конституції України та в Цивільному кодексі України, і в обох випадках стосується необхідності її встановлення саме в кримінальному процесі, що акцентує на її особливій важливості для цієї галузі людської діяльності.

Наведена ситуація засвідчує перший аспект проблеми, а саме певну невизначеність у розумінні ставлення законодавця до необхідності встановлення істини в процесі кримінального провадження.

Також слід зазначити, що більшість науковців схиляються до позитивної відповіді на питання щодо необхідності законодавчого закріплення принципу встановлення істини.

Так, В. Т. Нор, характеризуючи цей аспект проблеми, ще 2010 року безапеляційно стверджував, що метою доказування є досягнення істини в кримінальній справі, слухно зауважуючи, що без правильного пізнання того, що відбулося насправді, не можна розкрити злочин і викрити винних у його вчиненні та притягти їх до відповідальності (Nор, 2010, р. 1).

На його думку, попри відсутність у тексті закону терміна «істина», під час регламентації процесу доказування реалізація в кримінальному процесі принципу встановлення (дослідження) обставин справи повно, всебічно й об'єктивно є необхідною умовою та наслідком її досягнення, а власне таку відсутність слід тлумачити як недогляд, технічний недолік законодавця, а не як нову філософію правосуддя (Nор, 2010, р. 3).

Істиною в кримінальному судочинстві В. Т. Нор вважає відповідність висновків досудового слідства, суду про обставини справи об'єктивним фактам дійсності, а принцип встановлення істини описує в таких термінах, як «незмінний і незамінний фундамент, основа правосуддя», «юридичний заповіт (завіт) для сущого та майбутнього судочинства» (Nор, 2010, р. 6), водночас критикуючи позицію про заміну необхідності встановлення істини принципом змагальності.

Посилаючись на системний аналіз норм КПК України, дослідник зазначає, що змагальність є важливим інструментом судового пізнання, необхідною, але все ж недостатньою умовою для встановлення істини (Nор, 2010, р. 10), і наполягає на тому, що суд під час вирішення справи – постановлення законного й обґрунтованого рішення – не має залишатися пасивним спостерігачем за правовим поєдинком сторін (Nор, 2010, р. 11). Дослідник доходить висновку, що суд має змогу за допомогою сторін, але незалежно від них, дослідити подані ними докази всіма процесуальними засобами (Nор, 2010, р. 11), і до цих дій його зобов'язує нормативна вимога безпосередньо дослідити докази в справі.

Водночас В. М. Тертишник, характеризуючи положення КПК України, також визначає встановлення об'єктивної істини як «основної передумови справедливості судочинства». Об'єктивною істиною він називає таку, яка «підтверджена сукупністю достатніх і належних до справи, допустимих і достовірних доказів, зафіксована в публічних юридичних рішеннях» (Tertyshnyk, 2017, р. 116).

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, науковець зауважує, що критерій

доведеності доказів «поза розумним сумнівом» використовується судом переважно щодо відповідальності влади перед громадянином, а саме щодо оцінки тверджень заявника, якщо держава-відповідач їх не спростує переконливими та достатніми доводами, причому для оцінки доказів обвинувачення у вчиненні злочину «суд виходить із концепту доведеної істини» (Tertyshnyk, 2017, p. 117).

Критикуючи наявну в законодавстві концепцію доведення «поза розумним сумнівом», В. М. Тertiшник цілком слушно зазначає, що якщо в концепції встановлення об'єктивної істини акцент робиться на фактичному аспекті справи й оцінці її об'єктивних проявів, детермінованих у доказах, то в дефініції «поза розумним сумнівом» (бажає цього дослідник чи ні) центр уваги переноситься на суб'єктивне сприйняття фактів суб'єктом доказування (Tertyshnyk, 2017, p. 118).

Крім того, дослідник, аналізуючи законодавчі перепони на шляху встановлення істини, акцентує на нормах КПК України щодо спрощеного судового розгляду, а саме положеннях ч. 3 ст. 349 КПК України про те, що суд має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, підкреслюючи очевидну суперечність цієї норми вимогам ч. 4 ст. 95 КПК України до суду обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання.

Методологічний аспект проблеми встановлення істини.

З нормативним аспектом проблеми встановлення істини органічно пов'язаний *методологічний*, сутність якого полягає в питанні безпосередньої можливості встановлення істини за допомогою наявних у КПК України процесуальних механізмів.

Цей аспект вартий уваги з огляду на використання в КПК України таких положень, як доведення винуватості «поза розумним сумнівом» (ст. 17), «достатні підстави вважати» (ст. 55, ст. 177), «достатність доказів» (ст. 152), «вагомість наявних доказів» (ст. 178), оцінку доказів «за своїм внутрішнім переконанням» (ст. 94) тощо. Проте, застосовуючи вказані формулювання в різних нормах КПК України та в різних інтерпретаціях, законодавець залишає відкритим питання про об'єктивні критерії такої «достатності», «вагомості» або відсутності «розумного сумніву».

Отже, В. М. Тertiшник зауважує, що «така розмитість концептів стала не досягненням наукової думки, а результатом безвідповідальності та непрофесійності в законотворчій роботі, тому потребує виправлення із забезпеченням чіткої юридичної визначеності» (Tertyshnyk, 2017, p. 116).

Водночас О. І. Гвоздік зазначає, що без розв'язання проблеми неоднозначності законодавчого визначення умов достатності доказової бази «ідея правосуддя може бути легко витіснена ідеєю суддівського свавілля» (Hvozdk, 2019, p. 63).

Науковці надавали вагомому значення наявності й дієвості методів доказування та встановлення істини.

Так, ще Ч. Беккарія у XVIII ст. пропонував схему достовірності певної події, застосовуючи її до злочинів, яка полягала в тому, що «якщо докази не залежать один від одного, тобто доводяться не взаємно, не один за допомогою іншого, а іншим шляхом, то чим більше наводиться доказів, тим більше вірогідність події, адже неістинність одного доказу не впливає на інший» (Beccaria, 2009, p. 105).

Характеризуючи методологічний аспект проблеми встановлення істини, О. В. Тягло надає вагомому значення стандарту доказування поза розумним сумнівом. Юридичний процес загалом науковець визначає як сферу правдоподібних аргументів і висновків та сумнівається в можливості використання в ній логічних операцій з огляду на «недостатність загальнологічного стандарту доказування в юриспруденції» (Tiahlo, 2018, p. 89).

Посилаючись на праці Г. Лейбніца та Ч. Беккарія, він доходить висновку, що в умовах реального юридичного процесу доказ «повної правоти» певного висновку замінений на доказ дуже високого ступеня вірогідності його істинності, що відповідає «моральній достовірності». Таким чином, стандарт «моральної достовірності» в галузі юриспруденції доповнює загальнологічний стандарт доведення (Tiahlo, 2018, p. 90).

Водночас стандарт доказування «поза розумним сумнівом», з його слів, після введення його в українське законодавство 2012 року, потребує подальшого «роз'яснення та погодження» (Tiahlo, 2018, p. 91). Окреслюючи історичні інтерпретації стандарту доказування «поза розумним сумнівом» в англосаксонській правовій системі, починаючи з кінця XIX століття, О. В. Тягло вказує на ймовірнісну природу цього стандарту доказування та доходить висновку, що він фактично мало чим відрізняється від розробленого Г. Лейбніцем і Ч. Беккарія стандарту «моральної достовірності».

Вивчаючи проблему достатності доказів, О. І. Гвоздік констатує наявність у чинному КПК України «неприпустимого з огляду на логічні основи аргументації «кола в обґрунтуванні» (Hvozdk, 2019, p. 63), яке полягає в тому, що умовою прийняття обґрунтованого рішення є достатність доказів, які зі свого боку вважаються достатніми, якщо дають змогу прийняти рішення. Також О. І. Гвоздік піддає жорсткій критиці законодавчий критерій визначення достатності доказів у вигляді «внутрішнього переконання» суб'єкта їх оцінювання, яке, з його слів, ніяк «не можна вважати надійним джерелом істини» (Hvozdk, 2019, p. 64).

Демонструючи неповноту та вразливість законодавчих критеріїв достатності доказів, О. І. Гвоздік пропонує звернутися для розв'язання проблеми до логічних основ аргументаційних процедур.

Водночас він окреслює застосування ймовірнісних систем сучасної логіки та встановлення юридично фіксованих стандартів доказування в правових системах англо-американського типу й акцентує на їхній недосконалості. Таким чином, О. І. Гвоздік, описуючи так званий прохідний поріг в оцінці доказів для кожної галузі процесуального права, де «для цивільно-процесуальних спорів цей індекс має бути вищим за поріг 0,5, тоді як для кримінальних справ має бути якомога ближчим до 1, щоб виключати «розумні сумніви» в достовірності наданих доказів» (Hvozdk, 2019, p. 66), демонструє, що він фактично суперечить як базовим законам теорії ймовірності (теорема Байєса), так і когнітивній науці (помилка кон'юнкції), стандартів піддається критиці навіть у тих країнах, де такі стандарти мають законну силу» (Hvozdk, 2019, p. 66).

Як об'єктивний критерій оцінки доказів О. І. Гвоздік пропонує відношення логічного впливання, коли «навіть у випадках, за яких жоден з доказів безпосередньо прямо не засвідчує істинності обґрунтованого висновку, їхня сукупність може виявитися цілком достатньою для досягнення цієї мети» (Hvozdk, 2019, p. 67). Наводячи як приклад підкидання гральної кості з числами на гранях від 1 до 6 та два твердження (про те, що в результаті підкидання випало парне число, та про те, що в результаті підкидання випало число кратне 3), кожне з яких окремо не доводить результату у вигляді 6, але обидва твердження в сукупності доводять цей результат із стовідсотковою достовірністю, оскільки припущення про те, що результатом кидання кубика була не «шістка», суперечитиме свідченням про одночасну кратність цього результату числам 2 та 3, науковець пропонує оцінювати докази за схемою, коли сукупність зібраних доказів зумовлює прийнятність лише однієї версії щодо загальної картини розслідуваного злочину (Hvozdk, 2019, p. 67).

Крім того, багато уваги в межах зазначеного аспекту дослідники приділяють оцінці доказів у контексті їх достовірності та достатності за допомогою слідчого експерименту (Sumbarova, 2015; Klymchuk et al., 2021; Borysenko et al., 2021), який О. І. Гвоздік називає одним з найвагоміших засобів встановлення об'єктивної істини (Hvozdk, 2022, p. 1).

Філософський аспект проблеми встановлення істини.

Він є останнім із запропонованих аспектів проблеми встановлення істини в кримінальному провадженні та стосується, як зазначено вище, базових питань щодо існування істини, можливості її відшукання та доцільності й необхідності цих процесів. Науковці завжди надавали вагомого значення дослідженню проблеми встановлення істини як такої, а також можливості її віднайдення в кримінальному процесі.

Так, О. О. Бандура, вивчаючи проблему істини в праві, визначає її в межах кореспондентної теорії,

вказуючи, що «уявлення, які відповідають реальному стану справ, і називають істинними» (Bandura, 2018, p. 28). Характеризуючи істину в кримінальному процесі, дослідник акцентує на тому, що тут вживається поняття «матеріальна істина», тобто «істина в кримінальній справі, яка отримала фактичне («матеріальне») підтвердження» (Bandura, 2018, p. 28).

Водночас О. О. Бандура зазначає, що у ХХ ст. на зміну попередній парадигмі науки, ключовим положенням якої було існування лише однієї істини, надходить нова парадигма, яка містить «визнання множинності істини й творчого характеру образів навіть тих об'єктів, що їх вивчає фізика» (Bandura, 2018, p. 29).

Називаючи істину «однією з фундаментальних категорій кримінального процесу», В. В. Вапнярчук (Vapniarchuk, 2013, p. 53) акцентує на дослідженні еволюції думок українських науковців щодо необхідності й можливості досягнення істини в кримінальному провадженні від радянських часів, коли панувала концепція об'єктивної істини, побудована на тому, що «радянський слідчий і суд здатні в кожній кримінальній справі встановити обставини вчиненого злочину в точній відповідності з дійсністю» (Vapniarchuk, 2013, p. 53), до сучасних думок про відмову від категорії істини в кримінальному процесі взагалі, що притаманно постмодернізму у філософії, який проголосив тезу про неможливість існування істини як такої (Vapniarchuk, 2013, p. 54).

У кримінальному процесі В. В. Вапнярчук виокремлює три ключові теорії істини, а саме: теорію об'єктивної істини (такий вміст знання, який правильно відтворює об'єктивну дійсність, незалежно від суб'єкта пізнання), процесуальну теорію істини (коли отримані знання повинні відповідати не об'єктивній дійсності, а приписам кримінально-процесуального та кримінального закону) та конвенційну теорію істини (істинним є положення, яке визнається таким за згодою сторін, наприклад, інститути угод про примирення та визнання обвинувачення в КПК України), водночас зазначаючи, що «жодна з них самостійно не може охопити всю кримінально-процесуальну діяльність» (Vapniarchuk, 2013, p. 55), і їх слід розглядати в кримінальному процесі як «компоненти єдиного поняття «істина» (Vapniarchuk, 2013, p. 55).

З огляду на зазначене розуміння вмісту істини, В. В. Вапнярчук доходить висновку про те, що в кримінальному процесі слід вести мову не про пізнання істини, а про її формування, та дає власне визначення істини як правової категорії, яка сполучає в собі властивості реальності, процесуальності й конвенційності процесуального пізнання та формується під час кримінального провадження в результаті здійснення доказової діяльності сторін, які беруть участь у спорі, та арбітральної діяльності суду, яка знаходить своє

виявлення в певному підсумковому рішенні суду (Vapniarchuk, 2013, p. 56).

Натомість низка науковців, не вступаючи в полеміку про сутність, необхідність і можливість встановлення істини в кримінальному провадженні, констатують її як мету судового провадження.

Так, О. І. Котюк визначає доказування як «здійснювану у визначеному законом порядку пізнавально-практичну діяльність уповноважених суб'єктів, що полягає у формуванні, перевірці й оцінці доказів і їхніх процесуальних джерел, а також оперування ними з метою встановлення істини у сфері судочинства» (Kotiuk, 2008, p. 12).

Розмірковуючи про специфіку процесу встановлення істини під час розгляду питань, які належать до компетенції конституційної юстиції, Н. К. Шаптала, колишня Голова Конституційного Суду України, зазначає, що психологія пізнавальної діяльності органу конституційної юрисдикції під час конституційного судового процесу спрямована на встановлення істини в питаннях, які належать до його компетенції (Shaptala, 2018, p. 109).

Однак найскладнішою і дискусійною в контексті зазначеного аспекту проблеми встановлення істини є ситуація, коли паралельно з виникненням і розвитком філософських поглядів на істину, від класичної античної кореспондентної теорії до сучасних прагматичної та консенсусної, кожна з яких має свої слабкі місця, відбувався поступовий процес посилення скептичного ставлення філософів до самої можливості пізнання істини, результатом чого стало формування в другій половині ХХ ст. так званої «постмодерністської» теорії істини.

У контексті зазначеної теорії істини переосмислюються всі попередні концепції її розуміння та порушується питання про те, чи має існувати таке поняття взагалі, а здебільшого взагалі відмовляється в праві на існування істині, яка в сучасному культурному та суспільно-політичному середовищі втрачає цінність, замінюючись на «післяправду», сформовану та підтримувану тими чи іншими «нарративами».

Поняття нарративу завдяки політикам і медіа досить міцно закріпилось у лексиці сучасної людини, попри складність розуміння зазначеного явища серед широкого загалу та відсутність його уніфікованого розуміння в науковців.

Сам термін «нарратив» походить від латинського слова «narration», яким у Стародавньому Римі називали частину промови оратора, а нині він буквально перекладається як «оповідь». Його особливістю є те, що до нього не висувають вимоги відповідності точним даним, фактам, а його ключовою функцією є інтерпретація подій. До середини ХХ сторіччя цей термін вживався стосовно міфів, легенд, епосів тощо, які не обов'язково мали бути історично правдивими, але передусім цікавими.

Іншим визначенням нарративу є сукупність пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які наповнюють оповідний текст. Саме наявність вигаданих подій і їх інтерпретації крізь призму суб'єктивного розуміння автора є ознакою нарративу.

Термін «нарратив» у його сучасному розумінні запозичений з історичних наук, де він використовувався в концепції «нарративної історії», тобто розумінні історичних подій не як таких, які виникли в результаті закономірних історичних процесів, а в контексті розповіді про ці події та їх інтерпретації. Звідси виникає ще одна обов'язкова ознака, що характеризує нарратив, а саме його суб'єктивність. Одні й ті самі події (наприклад, перебіг і результати війни) можуть мати принципово протилежний опис у структурі різних нарративів.

Зазначені якості нарративів надають їм можливості доволі потужного впливу як на формування суспільної думки з тих чи інших питань загалом, так і на процес оцінки доказів і формування внутрішнього переконання відповідними суб'єктами здійснення кримінального провадження. Можна навіть обережно припустити, що процес «розмивання» в кримінально-процесуальному законодавстві засади встановлення істини відбувався синхронно з посиленням у сучасному житті та філософській думці ідей про постправду як сучасний заміник істини.

Таким чином, важливим є й розуміння феномену постправди, яку Оксфордський словник визначає як «обставини, за яких об'єктивні факти є менш значущими для формування громадської думки, ніж апелювання до емоцій та особистих переконань» (Post-truth...).

Так, К. Вілбер у своїй роботі про епоху постправди, описуючи негативний бік стану постмодерну, зазначає, що «уявлення про те, що будь-яка істина залежить від культурного контексту, який і наділяє її смислом, переродилося на ідею, що універсальних істин не існує, що ми лише тасуємо колоду культурних інтерпретацій» (Vilber, 2019, p. 12), та доходить висновку, що «якщо дистилювати в одне речення головні ідеї найвідоміших авторів-постмодерністів (Жака Дерріда, Мішеля Фуко, Жана-Франсуа Ліотара, П'єра Бурдьє, Жана Лакана, Поля де Мана, Стенлі Фіша та ін.), то вийде: «Істини не існує». Істина – це радше соціальний конструкт. Люди певної культури називають ту чи іншу річ «істиною» лише тому, що культура переконала їх в її істинності» (Vilber, 2019, p. 13).

Розвиваючи свою думку про сутність постмодернізму, К. Вілбер характеризує його через такі тези, як «не існує нічого, крім історії, а значить усе, що культура вважає «істинним» сьогодні, кардинально зміниться завтра» (Vilber, 2019, p. 13), «не існує універсальних морально-етичних меж: ваша істина істинна для вас, а моя – для мене,

заперечувати чуже твердження означає утискати іншого» (Vilber, 2019, p. 13).

Іронізуючи стосовно того, що ідея постмодернізму фактично дійшла до абсурду та є «грандіозною історією про те, що грандіозні історії хибні, розлогий метанаратив про те, що всі метанаративи пов'язані з гнобленням...», що будь-яке знання обумовлене контекстом, окрім знання, що знання обумовлене контекстом» (Vilber, 2019, p. 15), він констатує, що «колись здоровий, плюралістичний постмодернізм поступово перетворився на радикальний, гіпертрофований, само суперечливий релятивізм, а він... у підсумку колапсував у повний нігілізм і нарцисизм» (Vilber, 2019, p. 27).

Результатом зазначених процесів, за словами К. Вілбера, стало народження культури постправди, коли «істину оголошують культурною вигадкою, і вона зрештою припиняє існування» (Vilber, 2019, p. 16), коли «ідея постправди міцно утвердилася в нашій культурі» (Vilber, 2019, p. 28), коли «істину викреслили з переліку ідеалів і важливих речей» (Vilber, 2019, p. 39), а натомість «вирішальним чинником став нарцисизм: те що я хочу вважати істиною, і є істиною...» (Vilber, 2019, p. 29).

Одним з прикладів, який наводить дослідник, є ситуація з «брекзитом» (виходом Великобританії 2016 року зі складу Європейського Союзу), коли його прихильники відкрито визнавали «не істинність» ідей, якими обґрунтовувались причини виходу, зазначаючи, що «найважливіше – хто контролює наратив» (Vilber, 2019, p. 29).

Говорячи про істину та постправду, Є. К. Бистрицький зазначає, що ми потрапляємо в ситуацію оцінки на істинність чи неістинність фактів, речей і подій реальних і цілком вигаданих – у нашій залежності від (та належності до) того чи того культурного світу, його смислового контексту (Bystrytskyi, 2018, p. 56).

Він же зауважує, що «ситуацію постправди породжує зіткнення культурних світів у просторі відкритої комунікації, особливо створеної за останні десятиріччя кроками глобалізації» (Bystrytskyi, 2018, p. 57) та порушує цілком слушне питання: «чи є світ спільноти та культури, який ми безпосередньо поділяємо... істинним чи неістинним?», «що є істина міжкультурної комунікації, комунікації різних спільнот світів, що рішуче різняться?» (Bystrytskyi, 2018, p. 59).

У своїх дослідженнях Є. К. Бистрицький, називаючи апеляцію до правд культурної автентичності «зброєю постправди» (Bystrytskyi, 2018, p. 61), що наближає людство до небезпеки «неконтрольованого військового самознищення» (Bystrytskyi, 2018, p. 61), зазначає, що «коли ми вже потрапили до ситуації постправди, маємо насамперед розвивати здатності та компетенції, спрямовані на раціонально-критичне ставлення до інформації під час комунікації» (Bystrytskyi, 2018, p. 59).

Отже, слід зазначити, що хоч для кримінального процесу, визначеного законодавством однієї країни, тобто однієї «культурної спільноти», за термінологією Є. К. Бистрицького, вказані ідеї про відсутність істини формально не становлять особливої небезпеки, сама концепція постмодернізму з її запереченням існування істини є вкрай небезпечною, оскільки ставить під сумнів як можливість нормативного закріплення необхідності її пошуку, так і доцільність всіх методологічних розробок щодо шляхів її встановлення.

Висновки

Науковий аналіз такої складної філософської проблеми, як встановлення істини, причому в її відношенні до кримінального процесу, який найчастіше відбувається лише в межах одного із зазначених вище аспектів проблеми, часто характеризується неповнотою та поверхневістю й спричиняє численні суперечки між дослідниками. Шляхом до усунення таких розбіжностей є запропоноване в статті дослідження питання через аналіз кожного з трьох запропонованих аспектів проблеми: нормативного, методологічного та філософського.

Позитивна відповідь на питання про не обхідність встановлення істини в кримінальному провадженні в контексті *нормативного* аспекту дозволяє нам лише задекларувати встановлення істини як мету кримінального процесу та є розв'язанням лише першого, найбільш поверхневого шару проблеми.

Успішне розв'язання питання про закріплення (або вдосконалення наявних) у законодавстві працездатних правових інструментів досягнення істини становить другий, *методологічний*, аспект проблеми.

Таким чином, *філософський* аспект проблеми встановлення істини в кримінальному провадженні потребує спростування, або, принаймні, критичного ставлення до ідей і концептів «постмодерністської» теорії про відсутність істини як такої.

Надання ствердної відповіді щодо необхідності та можливості з'ясування істини в кримінальному провадженні в контексті кожного з трьох аспектів дає змогу зробити обґрунтований висновок про її існування та потребу у встановленні. Водночас невизнання принципу встановлення істини як ключової засади та мети кримінального процесу може поставити під сумнів власне *науковий* характер кримінально-процесуального права як дисципліни.

References

- [1] Bandura, O. (2018). Epistemology of law as a component of the philosophy of law (general opinions). *Philosophical and methodological problems of law*, 1-2, 25-33. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2018_5_8
- [2] Beccaria, Ch. (2009). *On Crimes and Punishments and Other Writings*. University of Toronto Press.
- [3] Borysenko, I., Bululukov, O., Baranchuk, V., & Prykhodko, V. (2021). The modern development of new promising fields in forensic examination. *Journal of Forensic Science and Medicine*, 7, 137-144. doi: 10.4103/jfsm.jfsm_66_21.
- [4] Bystrytskyi, Ye. (2018). Existential truth and post-truth. *Philosophical thought*, 5, 54-70.
- [5] Hvozdk, O. (2019). Evidence sufficiency criteria. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(18), 63-70. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.63>.
- [6] Hvozdk, O. (2022). Logical foundations of the organization of an investigative experiment. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(23), 13-19. doi: <https://doi.org/10.33270/01222302.13>.
- [7] Klymchuk, M., Marko, S., Priakhin, Ye., Stetsyk, B., & Khytra, A. (2021). Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*, 10(38), 204-211. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.20>.
- [8] Kotiuk, O. (2008). *Judicial epistemology: problems of methodology and practice*. (Doctoral thesis, Kyiv National University named after T. Shevchenko, Kyiv, Ukraine).
- [9] Nor, V. (2010). Truth in criminal justice: idea, legal dogma, implementation. *Journal of the National University "Ostroh Academy"*, 2, 1-14. Retrieved from <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtldr.pdf>
- [10] Post-truth | Definition of post-truth in English by Lexico Dictionaries. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth>.
- [11] Shaptala, N. (2018). Psychological content of evidence in the constitutional court process. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 100-103. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2018_6_14.
- [12] Sumbarova, M. (2015). Aspects of Tactics of Investigative Experiment in Criminal Procedure of Latvia. *Socrates*, 2(2), 84-91. doi: <https://doi.org/10.25143/SOCR.02.2015.2>.
- [13] Tertysnyk, V. (2017). Truth "beyond a reasonable doubt": problems and conflicts of evidentiary law. *Actual problems of native jurisprudence*, 2(1), 116-120.
- [14] Tiahlo, A.V. (2018). About the standards of proof. *The forum of law*, 1, 88-94. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1239007>.
- [15] Vapniarchuk, V. (2013). The essence of the truth in the criminal process of Ukraine. *Law and life*, 9/2, 53-56. Retrieved from <http://www.legeasviata.in.ua/archive/2013/9-2/14.pdf>.
- [16] Vilber, K. (2019). *Trump and a post-truth world*. Lviv. Terra Incognita.

Список використаних джерел

- [1] Бандура О. Гносеологія права як складова філософії права (загальні думки). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2. С. 25–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2018_5_8.
- [2] Beccaria Ch. *On Crimes and Punishments and Other Writings*. University of Toronto Press, 2009. 182 p.
- [3] Borysenko I., Bululukov O., Baranchuk V., Prykhodko V. The modern development of new promising fields in forensic examination. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2021. Vol. 7. P. 137–144. doi: 10.4103/jfsm.jfsm_66_21.
- [4] Бистрицький Є. Екзистенційна істина і постправда. *Філософська думка*. 2018. № 5. С. 54–70.
- [5] Гвоздік О. Критерії достатності доказів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 63–70. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.63>.
- [6] Гвоздік О. Логічні основи організації слідчого експерименту. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 13–19. doi: <https://doi.org/10.33270/01222302.13>.
- [7] Klymchuk M., Marko S., Priakhin Ye., Stetsyk B., Khytra A. Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. No. 38. P. 204–211. doi: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.20>.
- [8] Котюк О. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університету імені Т. Шевченка. Київ, 2008. 30 с.
- [9] Нор В. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 2. С. 1–14. (Серія «Право»). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtldr.pdf>.
- [10] Post-truth | Definition of post-truth in English by Lexico Dictionaries. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth>.
- [11] Шаптала Н. Психологічний зміст доказування у конституційному судовому процесі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 6. С. 100–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2018_6_14

- [12] Sumbarova M. Aspects of Tactics of Investigative Experiment in Criminal Procedure of Latvia. *Socrates*. 2015. Vol. 2. No. 2. P. 84–91. doi: <https://doi.org/10.25143/SOCR.02.2015.2>.
  - [13] Тертишник В. Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 116–120.
  - [14] Тягло О. Про стандарти доказування. *Форум права*. 2018. № 1. С. 88–94. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1239007>.
  - [15] Вапнярчук В. Сутність істини у кримінальному процесі України. *Закон та життя*. 2013. № 9/2. С. 53–56. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/9-2/14.pdf>.
  - [16] Вілбер К. Трамп і епоха постправди. Львів : Terra Incognita. 2019. 135 с.
-

Problem of Establishing the Truth during Criminal Proceedings

SAVKIN Oleh

Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic
of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1709-386X>

Abstract. The purpose of the article is to search for objective criteria, on the basis of which it is possible to conclude whether establishing the truth is currently the task of the modern criminal process, or whether it is supplanted by the principle of competition. It is substantiated that the search for an answer to the decided question is impossible without an analysis of the means of proving and establishing the truth available in criminal procedural legislation, as well as without taking into account the provisions of modern theories of understanding the truth, including the "postmodern" theory, which denies the existence of truth as such. The article uses the method of comparative analysis to identify the main sources of contradictions that arise when justifying the necessity or, conversely, the impracticality of establishing the truth in criminal proceedings, and the method of scientific synthesis to determine the main aspects of the problem of establishing the truth and assigning them to a certain group. The scientific novelty of the proposed approach lies in the need for a comprehensive analysis of the problem of establishing the truth in criminal proceedings by dividing it into three aspects: normative, methodological and philosophical. It was concluded that the search for an answer to the question of whether it is possible and necessary to establish the truth in a criminal trial, through the prism of only one or two of the mentioned aspects, usually does not lead to a result. Only a positive answer to the specified question within the framework of each of the three proposed aspects of the problem of establishing the truth allows one to make a reasonable statement about its existence and the need to establish it

Keywords: criminal process; truth; the principle of competitiveness; postmodernism; post-truth; the narrative